

SZÁZADOK

A Magyar Történelmi Társulat folyóirata

Az alapítás éve
1867

Főszerkesztő:
Frank Tibor

Felelős szerkesztő:
Simon Anita

Szerkesztőség:
Csukovits Enikő, Eiler Ferenc, Hegedűs István,
Kenyeres István, Toma Katalin, Völgyesi Orsolya

SZÁZADOK
www.szazadok.hu

A Magyar Történelmi Társulat folyóirata
Szerkesztőség: H-1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. B. épület V. emelet 511.
Telefon: (+36) 1 224 67 00 / 4637 mellék
E mail: szerkesztoseg@szazadok.hu
152. évfolyam 2018. 4. szám

Szerkesztőbizottság:

Csernus Sándor, Draskóczy István, Fodor Pál, Font Márta, Földes György, Gecsényi Lajos,
Gyarmati György, Hermann Róbert, Horn Ildikó, Izsák Lajos, Klaniczay Gábor, Kövér György,
Krász Lilla, Lévai Csaba, Orosz István, Pál Judit, Pál Lajos, Pálffy Géza, Papp Klára, Pók Attila,
Rainer M. János, Romsics Ignác, Sajti Enikő, Szakály Sándor, Varga Zsuzsanna,
Veszprémy László, Vonyó József, Zakar Péter, Zsoldos Attila

Nemzetközi tanácsadó testület:

Vojtech Dangl (Szlovákia), Robert John Weston Evans (UK),
Marie-Madeleine de Cevins (Franciaország), Holger Fischer (Németország),
Ovidiu Ghitta (Románia), Olga Khavanova (Oroszország), Árpád von Klimó (USA),
Stanisław A. Sroka (Lengyelország), Arnold Suppan (Ausztria), Kees Tszelszky (Hollandia)

Olvasószerkesztő:

Somogyi Gréta

Tördelés, nyomdai előkészítés: ElektroPress
www.elektropress.hu

Nyomás, kötészet: Prime Rate
www.primerate.hu

ISSN 0039-8098

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

<i>Kármán Gábor</i> : II. Gusztáv Adolf és Erdély fejedelmei.....	717
<i>H. Németh István</i> : Állam és városok – A szakszerűsödés felé vezető első lépések a városi igazgatásban, 1670–1733.....	771
<i>Fejérdy András</i> : Bánáss László veszprémi püspök az egyház és állam közötti megegyezésért (1944–1949)	809
<i>Tóth Ágnes</i> : Közösségi igények és politikai elvárások között. A Német Szövetség tevékenysége (1955–1970)	841

KÖZLEMÉNYEK

<i>G. Etényi Nóra</i> : Metszetek és röplapok a visszafoglaló háborúról Eberhard Gockel ulmi orvos kézíratos krónikájában	869
<i>Tamási Zsolt</i> : Az 1869-es erdélyi római katolikus papi gyűlés.....	885

IN MEMORIAM

Makk Ferenc (1940–2018) (<i>Almási Tibor</i>)	907
---	-----

TÖRTÉNETI IRODALOM

<i>Demeter Gábor</i> : A Balkán és az Oszmán Birodalom I–II–III. Társadalmi és gazdasági átalakulások a 18. század végétől a 20. század közepéig (<i>Bíró László</i>)	911
<i>József Pap</i> : Parliamentary Representatives and Parliamentary Representation in Hungary (1848–1918) (<i>Székely Tamás</i>)	914
<i>Tamás Ágnes</i> : Propagandakarikatúrák ellenségképei Szarajevótól Párizsig (<i>Romsics Gergely</i>)	917

<i>Papp Barbara – Sipos Balázs: Modern, diplomás nő a Horthy-korban</i> (<i>Bartha Eszter</i>)	921
<i>Attila Pók: Remembering and Forgetting Communism in Hungary.</i> Studies on Collective Memory and Memory Politics in Context (<i>Csepeli György</i>).....	924
<i>Papp István: Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe (Bartha Ákos)</i>	927
 E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI	931

AZ 1869-ES ERDÉLYI RÓMAI KATOLIKUS PAPI GYŰLÉS

Az 1869-es papi gyűlés¹ áthidaló szerepet töltött be az erdélyi egyházmegye életében az 1822-ben, majd pedig az 1913-ban megtartott egyházmegyei zsinatok között. Az egyházi jogi előírásoknak megfelelően rendszeresen kellett volna egyházmegyei zsinatokat tartani, a gyakorlatban azonban ezek elmaradtak. A 19. század során Erdélyben két egyházmegyei zsinatot is tartottak, mindkettőt egy-egy tervezett magyar nemzeti zsinat előkészítéseként. Az 1822-es egyházmegyei zsinatra a Rudnay Sándor hercegprímás által kezdeményezett pozsonyi nemzeti zsinat összehívása miatt került sor.² 1848-ban pedig a pozsonyi törvényhozás egyházat érintő pontjai és a forradalmi hangulat tették szükségessé a nemzeti zsinat tervét. Ennek megtartását azonban a forradalmi események mellett a magyar püspöki kar visszakozása is akadályozta, lépésüket az alsópapság körében mind erőteljesebben jelentkező radikális javaslatok váltották ki. 1849-ben a szabadságharc körülményei között Horváth Mihály kinevezett csanádi püspök, vallás- és közoktatásügyi miniszter szintén nemzeti zsinathoz hasonló közgyűlés³ előkészítéseként egyházmegyei zsinatok összehívását tervezte.⁴ Mivel ez egy Rómától független nemzeti egyház létrehozásával szklizmatikus megoldást vetített elő, az amúgy is kétes egyházi jogi megítélésű nemzeti zsinatok⁵ engedélyezésével többé már nem találkozunk, sőt az egyházmegyei zsinatok szervezését háttérbe szorította IX. Pius pápának 1849-es rendelete is.⁶

¹ A téma feldolgozását az MTA HTMT DSZ/49/2012 számú ösztöndíja támogatta. A kutatás része az OTKA NK 83799 projektnek.

² *Hermann Egyed*: Az 1822-i erdélyi egyházmegyei zsinat. Különlenyomat a bécsi gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet ötödik Évkönyvéből. Bp. 1936. 5.

³ Váci Püspöki és Káptalani Levéltár, Protocollum consistorialia 1847–1849., 1849. jún. 30.

⁴ Az augusztusra tervezett közgyűlés célja, a Közlönyben közzétett Vallás- és Közoktatási Minisztérium 161. szám alatti rendelete szerint a „magyar kath[olikus] egyháznak a szabadság alapján történendő újjászülésére, s mind az álladalom iránti viszonyainak, mind belkormány szabályozására módot és alkalmat nyújtani, s az egyháznak az álladalom irányában szabályozandó viszonyait törvényt által is biztosítani kívánván, ezen ügyek elismerésére folyó] é[v] aug[usztus] 20. napján Pesten oly közgyűlés fog tartatni, melynek tagjai az összes magyar kath[olikus] egyházat képviselék”. Közlöny, 1849. június 15.

⁵ Már az 1822-es pozsonyi nemzeti zsinatot is kezdetekben komoly fenntartásokkal kezelte a Szent-szék. Még ha a legsúlyosabb római aggodalmakat el is oszlatták a nunciusi jelentések, a szentszéki álláspontban érzékelhető egyfajta kontinuitás, amely szerint az egyház aktuális gondjainak a megoldására nem a nemzeti zsinatot tekintették a legmegfelelőbb eszköznek. Lásd *Fejérvy András*: Az 1822. évi magyar nemzeti zsinat és az Apostoli Szent-szék. In: *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században*. Szerk. Balogh Margit – Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 10.) Bp.–Pécs 2014. 219–235., itt: 234.

⁶ IX. Piusz elrendelte, hogy a megyei zsinatokat boldogabb időkre halasszák, mert „az ál-szabadságnak kárhóztos szelleme számtalanokat az egyháziak közül is elkábított, kik nem azon szabadságot, mely Krisztus Urunktól való keresik, hanem azt, mely hizlálván a testet, és a testi érzékeknek tömjénez, a lelket azonban megöli”. Pécsi Püspöki és Káptalani Levéltár, Protocollum 1849, 1277/1849.

Az 1869-es erdélyi papi gyűlés értékelésénél fontos kiemelni az erdélyi helyzet egyediségét. Erdély ugyanis egy sajátos belső autonómiával rendelkezett a fejedelemség kora óta, ami kihatással volt a 19. századi eseményekre is. Erdélyben a katolikus egyháznak nemcsak elméleti, hanem gyakorlatilag is kiépített autonómiája volt. Ennek jogi megalapozása a fejedelmi korszakban már megtörtént, amikor az Erdélyi Katolikus Státus⁷ a püspök hiányában működő világiak fórumává vált. A fejedelemség megszűnésével sem veszítette érvényét az erdélyi katolikus önkormányzat, hanem megszilárdult és tovább erősödött.⁸

1822-ben minden magyar megyéspüspök a nemzeti zsinatra készülve a nemzeti zsinat utáni egyházmegyei zsinaton tervezte az új egyházmegyei törvénykönyvét, a Statutát bevezetni. Szepesy Ignác erdélyi megyéspüspök⁹ gyakorlatilag megkérdőjelezte a nemzeti zsinat szerepét, amikor nem egyszerű javaslatokat tartalmazó előkészítő jegyzőkönyvet küldött a nemzeti zsinatra, hanem egy olyan törvénykönyvet, amelyben egyházmegyéje számára kötelező és végső határozatokat mondott már előre ki.¹⁰ Még ha ezért át is helyezték Pécsre, Erdélyben a Szepesy-Statuta érvényben maradt, s hivatkozási alap lett 1913-ig.

Amikor 1848-ban a magyarországi egyházmegyek az 1822-es készületi anyagokat is figyelembe vehették, Erdélyben mint érvényes Statutát próbálták revideálni Szepesy egyházmegyei törvénykönyvét. Ekkor, miközben a magyarországi egyházmegyek kérelmi formában fogalmazva a nemzeti zsinatot készítették elő a papi közgyűléseken, Erdélyben újra olyan egyházmegyei zsinatra került sor, ahol határozatok születtek. Eltekintve attól, hogy ennek döntései egyházz jogilag érvénybe léptek-e, jól látszik, hogy a nemzeti zsinat keretétől függetlenül az önálló törvénykezés lehetőségét 1848-ban is reálisnak érzékelték. A döntések meghozatalába bekapcsolódott az egyházmegye papsága, de a hívek is a vegyes Státus-gyűlés révén. A zsinatot megelőző széleskörű konzultáción, a megtartott

⁷ A „Státus” fogalom az erdélyi fejedelemség országgyűlésének szervezési formájára nyúlik vissza. Ez a három nemzet (magyar nemesek, székelyek, szászok) rendjei és a négy bevett vallás (református, evangélikus, unitárius és katolikus) karai szerint szerveződött. Ezért eredetileg mind a négy bevett vallás kara használta a „Státus” elnevezést, viszont hosszú távon a katolikus karnak vált a megnevezésévé. 1615-ben a szeptemberi erdélyi országgyűlés a katolikus főurak közösségét már „Status Catholicorum Dominorum” néven említi. A fejedelemség korában a püspök nélküli egyházmegyében a Státus vált a történelmi körülmények kényszere alatt az egyház erdélyi laikus tagjainak önszerveződésévé, amelynek hatalma kiterjedt minden, a rendi hatalom (potestas ordinis) körébe szorosan nem tartozó egyházi ügyre. Miután az erdélyi egyházmegyében helyreállt a püspökség, a püspök lett a Státus mindenkor elnöke, s az 1848-as, 1868-as és 1873-as státus-gyűléseken rögzült az összetételben az 1/3 klerikus és 2/3 laikus képviselő aránya is. Vö. *Holló László*: Az Erdélyi Római Katolikus Státus tegnap és ma. In: Katolikus autonómia. Fejezetek az Erdélyi Római Katolikus Státus történetéből. Szerk. Holló László. Csíkszereda 2007. 17–28.

⁸ *Marton József*: Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története, Gyulafehérvár 1994. 75.

⁹ Négyesi báró Szepesy Ignác. Született Egerben, 1780. aug. 13-án. Püspökké szentelve Erdély részére 1820. febr. 21. Gyulafehérvári székfoglalás 1820. máj. 20. Pécsi püspök 1828. jan. 28-tól haláláig (1838. júl. 16.). Vö. *Jakubinyi György*: Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archonológia. Kolozsvár 2010. 35.

¹⁰ *Hermann E.*: Az 1822-i erdélyi egyházmegyei zsinat. i. m. 7.

esperes-kerületi gyűléseken megfogalmazott javaslatok a zsinati határozatokban meg is jelentek. A nagyobb fokú belső önállóság, törvénykezés tudata Erdélyben még ennél is továbbment. Az egyházmegyes papság – a püspök ostromzár miatti akadályoztatása keretében – az 1848-as zsinati határozatok alapján 1849-ben megfogalmazta az esperes-kerületek olyan szintű önállóságát, hogy a házassági ügyek rendezésére visszaállította az esperesi szentszékeket. Ennek a nagyobb fokú önállóságnak a hátterében beazonosítható, hogy az erdélyi Státus – fejedelemség kori gyökereivel – évszázadok óta gyakorolta azt a belső önrendelkezést, amelyre próbálkozást tett a magyar katolikus autonómia mozgalom a 19. század második felében. A Státus belső szabályzata értelmében egyházi és világi tagokkal, a püspök elnökle mellett egyszerű szavazattöbbséggel jogerős döntéseket hozhatott, főleg anyagi, alapítványi és iskolai kérdésekben.

Ilyen előzmények után, az 1867-es kiegyezéssel járó új helyzetben hívta össze Fogarasy Mihály megyéspüspök az 1869-es papi gyűlést. A gyergyószentmiklósi születésű Fogarasy Mihály gimnáziumi tanulmányait Csíksomlyón, majd Gyulafehérváron végezte. Itt kezdte teológiai tanulmányait is, amelyet Bécsben folytatott. 1823. október 28-án történt pappá szentelése előtt a bécsi Pázmáneum növendéke volt. Három évi nagyszebeni tanároskodás és káplánság után újra Bécsben találjuk, ekkor már az Augustineum hallgatójaként, 1828-ig.¹¹ Erdélybe visszatérve Gyulafehérváron teológiai tanár, de 1833–1838 között újra csak Bécsben tevékenykedik, immár az Augustineum rektoraként és a császári udvar káplánjaként. 1846-ben már címzetes škodári püspök, de püspökké szentelésére csak 1865. május 7-én került sor, miután már 1864-ben erdélyi megyéspüspöki megbízást kapott. 1882-ben bekövetkezett haláláig az erdélyi egyházmegye főpásztora volt.¹² Életrajzi adataiból is körvonalazódik, hogy a gyergyói származású székely főpap diákveitől kezdve egyszerre volt részese mind az erdélyi egyházmegye, mind a monarchia katolikus egyházmegyei eseményeinek. Tanulmányai és tevékenysége során szerzett kapcsolatai, valamint saját ismeretei révén széles látókörrrel rendelkezett. Az a gazdag tapasztalat, amelyet a császári fővárosban udvari papként, a Szent István Társulat szervezőjeként¹³ a sajtóapostolkodásban, az 1848–49-es forradalom ideje alatt a magyar püspöki kar tagjaként,¹⁴ országgyűlési

¹¹ A bécsi Augustineum a Habsburg-birodalom sajátos egyházi elitképző intézménye volt. 1816-ben alapította I. Ferenc császár. Rendelgetése dinasztiahű, megbízható egyházi elit nevelése volt. *Tusor Péter*: A bécsi Augustineum és Magyarország, 1816–1918. Aetas 1. (2007) 1. sz. 32–40.

¹² *Ferenczi Sándor*: A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára. Bp.–Kolozsvár 2009. 246–247.

¹³ Fogarasy Mihály címzetes püspök, a jó és olcsó könyvkiadó társulat ideiglenes elnökének tudósítása. *Religio és Nevelés Új folyam* 5. (1848) 35. sz. 285.

¹⁴ Mint ilyen, 1848 novemberében vállalta, hogy a magyar püspöki kar memorandumát elvigye az Olmützben tartózkodó uralkodóhoz. Ezzel kissé kompromittálta magát az udvarnál. Az uralkodó csak mint magánembert fogadta, nem mint a püspöki kar képviselőjét. *Marton József*: Fogarasy Mihály erdélyi püspök élete és munkássága. Gyulafehérvár 2005. 12–13.

képviselőként¹⁵ szerzett, alapvetően meghatározták főpásztori kormányzási stílusát is. Az egyházmegye belső életéről tájékozódott,¹⁶ környezetének véleményét meghallgatta ugyan, de alapvetően igyekezett elkerülni azokat a csapdákat, amelyek a püspök egyéni hatáskörének csorbitását bármilyen formában is eredményezhették.

Fogarasy Mihály erdélyi megyéspüspökségének kezdetén pásztori magatartását jól le lehet mérni az erdélyi római katolikus vegyes Státus újraalakulása körüli feszültségekben. A Státus törvénykező lehetőségét nem számolhatta fel, viszont igyekezett szűkíteni úgy a Státus, mint az egyházmegyes papság lehetőségét a radikalizálódásra, hogy megelőzhesse azokat a kezdeményezéseket, amelyek a hatályos egyházi törvénykezéssel vagy a püspöki hatáskörrel ellentétesek lehettek volna. Az 1867-es kiegyezést követően az erdélyi Gubernium¹⁷ és intézményeinek¹⁸ megszűnte után az erdélyi Státus önkormányzatának újjászerveződése párhuzamosan zajlott a magyarországi autonómia mozgalommal. Az erdélyi Státuson belül komoly vita alakult ki a világi és papi képviselők között a megyéspüspök joghatósága kapcsán. Mivel az erdélyi önkormányzat minta volt a magyarországi autonómiameozgalom számára is, 1868-ban a közgyűlésen Fogarasy Mihály a magyar püspöki karban kihangsúlyozta, hogy a püspöki joghatóság nemcsak a „ius in sacris”, hanem a „ius circa sacris”-ban is illetékes. Megpróbálta megértetni mindenkivel, hogy a világiak és egyháziak semmilyen formában sem léphetnek fel egymással szembenálló „pártok”-ként egy szerveződő gyűlésen, hiszen mindenkinek közös célja a katolikus egyház, nem pedig a magánérdekek támogatása. Amíg nem sikerült az alapelveket tisztáznia, nem is kérte a Vallás- és Közoktatási Minisztériumtól az erdélyi önkormányzat, a Státus szabályzatának azonnali jóváhagyását, azt a magyarországi autonómia létrejötte utánra kívánta halasztani.¹⁹ A magyarországi autonómiameozgalom ügye viszont lassan haladt előre. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter a kiegyezés után Simor János prímást kérte fel, hogy készítse elő az autonómia-tervet. A kérdésben 1868-ban tartott pesti tanácskozáson kidolgozták a választási szabályzatot, amelyet az uralkodó

¹⁵ *Fogarasy Mihály: „Átmeneti szabadság”* – Emlékirat az 1847/8 országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányokról. Egy résztvevőtől. Pest 1848.

¹⁶ Az erdélyi egyházmegyével folyamatos kapcsolatban volt akkor is, amikor hivatali elfoglaltsága más-hova kötötte.; Kovács Miklós erdélyi püspök levele Nádasdy Ferenc kalocsai érsekhez, 1848. szept. 20. Gyulafehérvári Érseki és Főkapitányi Levéltár (a továbbiakban: GyÉFKL), Egyházmegyei Zsinatok (a továbbiakban: EZs). 1848. d. I. 1/e. 1085/1848.

¹⁷ 1690-ben az erdélyi fejedelemség a magyar király fennhatósága alá jutott, megtartva önálló törvénykezelést és közigazgatását, amelyet a Gubernium, vagyis Főkormányzók vezettek. *Bíró Vencel: Az impériumváltás kora (1690–1716)*. In: *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene*. Dicsőszentmárton 1925. 104.

¹⁸ Ezek közül a Státus szempontjából a legjelentősebb a római katolikus vallásalapöt kezelő Katolikus Bizottság megszűnése volt. Ennek hatáskörét a Státus kívánta betölteni. Fogarasy Mihálynak sikerült is Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével ezt megoldani. Ezzel az erdélyi katolikus önkormányzat újjászületését tette lehetővé. *Marton J.: Fogarasy Mihály i. m.* 16.

¹⁹ Uo.

1869. január 20-án jóvá is hagyott. Ennek alapján 1869. május 1-jén Simor János prímás kiadott egy körlevelet,²⁰ amelyben az egyházi és világi képviselőket kérte, hogy készítsék elő a következő kongresszus választási szabályzatát.²¹ Az 1870-ben elfogadott tervezet viszont olyan formában biztosította volna az önkormányzatot, amelyben a világiak nagyobb beleszólást kaptak volna az egyház kormányzati, iskolai és vagyoni dolgaiba. A püspökök és a pápa éppen ezt akarta elkerülni, így a tervezet egyik félnek se volt jó, s ugyanakkor a Fogarasy által az erdélyi Státus újjászerveződésekor megfogalmazott fenntartásokat is tovább erősítette.

Az erdélyi Státus-gyűléseken ezzel párhuzamosan 1866-ban kérték a Státus jogkörének visszaállítását. Ennek hatására az Eötvös József által jegyzett 1867-es szeptemberi leirat Fogarasy Mihály megyéspüspököt a Státus-gyűlés összehívására biztatta. Erre 1868 februárjában került sor, ahol viszont az egyháziak és világiak közti hatásköri ellentétek elég erősen jelentkeztek. Megszületett ugyan egy olyan kompromisszum, amely szerint a Státus kétharmados világi többség mellett a mindenkori püspökkel, mint elnökkel egyetértésben hozhat csak döntést, viszont a hatáskörök megnyugtató szabályozására csak az 1873. május 12-re összehívott Státus-gyűlésen került sor.²² A Státus jogkörének szabályozása témánk szempontjából azért is jelentős, mert annak közgyűlési tagságában a klerikusok részéről az elnöklő püspök mellett ott találjuk a székeskáptalan 10 tagját, a 16 kerületi esperest, a püspöki líceum hittan karának 4 tagját, a szerzetesrendek tartományfőnökeit, a szebeni árvaház és minden kollégium igazgatóit, illetve a lelkipásztorkodó papság 26 képviselőjét is.²³

Gyakorlatilag minden feltétel adott volt ahhoz, hogy a Státus-gyűlésből kiemelt klerikusok részvételével bármikor egyházmegyei zsinatot is tarthasson Fogarasy Mihály. Egy ilyen megoldás viszont az egyházmegyei zsinat előkészítési munkálatait nem tehetné volna lehetővé. Ez lehet az egyik magyarázat arra, hogy Fogarasy Mihály nem élt ezzel a lehetőséggel. Ugyanakkor, erdélyi megyéspüspöksége alatt – miközben ígérgette és tervezte az egyházmegyei zsinatot²⁴ –, gyakorlatilag csak papi gyűlésekre kerített sort.

²⁰ Ennek aláírói közt ott találjuk Fogarasy Mihály nevét is.

²¹ 1870-ben október 26-án a kongresszus meg is nyílt Pesten, 1871-ben elfogadták a tervezetet, amit felterjesztettek az uralkodónak. A magyar kormány viszont nem foglalkozott ezzel, s így két évtizedig semmi előremozdulás sem történt. *Balogh Margit – Gergely Jenő*: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. Dokumentumok I. 1790–1944. Bp. 2005. 341.

²² *Petres Kálmán*: A kiegyezéstől az egyházpolitikai törvényekig (1867–1894). In: *Az erdélyi katolicizmus multja és jelene*. Dicsőszentmárton 1925. 242–253.

²³ Az Erdélyi püspökmegye róm[ai] Kath[olikus] Statusnak Károlyfehérvártn 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én befejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára. Kolozsvár 1903. 49. Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára, IV. 4/e, 1. doboz, 14–20. Vö. *Pénzes Lóránd*: A Státus újjászervezése és jelenléte az erdélyi közéletben. *Keresztény Szó* 20. (2009) 6. sz. 21–23.; *Balogh M. – Gergely J.*: Állam, egyház, vallásgyakorlás i. m. 255.

²⁴ A papi gyűlést meghirdető 2050/1869 számú körlevelében is kifejtette, hogy kíváncsok voltak még 1869-ben az egyházmegyei zsinatot megtartani: „Nihil ardentius desiderabamus, quam votis nostris sed (non dubitos) etiam vestris exoptatam diocesanam synodum anno currete jam indicere, et Deo

Ezek súlyukat és jelentőségüket tekintve eltérőek. Több, pontosan jegyezhető dátum nélküli alkalommal a közvetlen környezetében található gyulafehérvári papsággal (kanonokok, teológiai tanárok) egyeztetett Fogarasy, de ez csak a közvetett tájékozódást tehetné lehetővé az egyházmegye helyzetéről. Valamivel jelentősebb papi gyűlésre adott lehetőséget az 1868-as Státusgyűlés gyulafehérvári februári ülése. Ezen „az erdélyi megye minden esperesi kerületéből az esperesek és papi követek csaknem teljes számmal megjelentek”.²⁵ Őket együtt a székeskáptalani és székesegyházi papsággal magához rendelte, s vázolta, hogy hogyan szándékszik kisegítő pénztárat létesíteni a szegény lelkesek és kántortanítók megsegítésére.²⁶ Körleveléből tudjuk ugyanakkor, hogy az 1868. február 10-én megtartott „értekezlet” előtt a püspöki konzisztóriumban már bemutatta a magyar egyházmegyéikben működő kisegítő megyei pénztárak szabályzatát mintázó tervezetét, s így február 10-én gyakorlatilag csak tájékoztatta a Státus egyházi tagjait, még mielőtt az egyházmegye minden papját külön körlevelében értesítette volna.²⁷

A fenti megoldásból úgy tűnik, hogy Fogarasy teljesen önkényesen járt el, de el kell fogadnunk, hogy valójában egy komolyabb, akár zsinati formát öltő tanácskozássra is készült. Ezt bizonyítja, hogy 1868 márciusában bizottságot nevezett ki, hogy az 1822-től Erdélyben különböző módosításokkal, felső részről többször megbélyegzett, de alapvetően érvényben levő Szepes-féle Statuta szövegét revideálják.²⁸ Ez a munka gyakorlatilag arra volt hivatva, hogy előkészítse a Fogarasy által összehívandó egyházmegyei zsinat határozatait.²⁹ A szövegek átjavításába viszont nem vonta be az egyházmegyesi papságot, a revideálást közvetlen környezetére bízta. A javaslatok megfogalmazására felkért Reinisch Lajos,³⁰ Szabó Károly³¹ és Bíró Béla³² is 1868-ban Gyulafehérváron

auxiliante ordine et modo ab Ecclesia praescripto celebrare, atque in ea salutaria Statuta contere tam per nos, quam per vos et fideles vobis commissos conformiter observanda [...]”. GyÉFKL Püspöki Iratok (a továbbiakban: PI) 2050/1869 Fogarasy Mihály papi közgyűlést meghirdető körlevele. Gyulafehérvár, 1869. aug. 5.

²⁵ Marton J.: Fogarasy Mihály i. m. 167

²⁶ *Éltes Károly*: Fogarasy Mihály élete. A kézirat közlését lásd Marton J.: Fogarasy Mihály i. m. 35–76. 850/1869 számú körlevél. In: Marton J.: Fogarasy Mihály i. m. 163–168.

²⁷ GyÉFKL PI 822/1868 Fogarasy Mihály megyéspüspök rendelete. Gyulafehérvár, 1868. márc. 25.

²⁹ GyÉFKL PI 631. doboz, 4. csoport Statuta diocesana juxta vigentes ordinationes modificata, 1869. jún. 14.

³⁰ 1823-ban szentelték pappá. 1836-tól elemi iskolai főfelügyelő, 1843-tól a szebeni Szent Teréz árvaház igazgatója, 1847-től tiszteletbeli kanonok. Részt vett az 1848-as egyházmegyei zsinaton. 1849–1851 között börtönben volt forradalmi magatartása miatt. Szászrégeni plébánossága után 1855-től Gyulafehérváron kollégiumi igazgató, kanonok, főesperes, majd 1857-től ismét elemi iskolai főfelügyelő. *Ferenczi S.*: A gyulafehérvári (erdélyi) i. m. 383.

³¹ Akárcsak megyéspüspöke, a bécsi Augustineum végzettje, de tanult a jezsuitáknál is (Baumgarten). 1858-ban szentelték pappá. Teológiai spirituális, majd 1864-től Verespatakon, 1866-tól Marosvásárhelyen találjuk. 1867-től Gyulafehérváron, majd Székelyudvarhelyen tanároskodik. *Ferenczi S.*: A gyulafehérvári (erdélyi) i. m. 406.

³² Pesti tanulmányai elvégzése után 1863-ban szentelték pappá. Előbb Gyulafehérváron spirituális, majd 1865-től teológiai tanár, 1870-től gimnáziumi igazgató. 1883-tól tiszteletbeli kanonok, 1890-től Kolozsváron főesperes. *Ferenczi S.*: A gyulafehérvári (erdélyi) i. m. 187.

szolgált.³³ A Fogarasy által választott megoldás egyik következménye az volt, hogy amikor 1869. augusztus 5-én meghirdette az egyházmegyei papi közgyűlést 1869. szeptember 22–24-re,³⁴ kész tények elé állította a meghívott résztvevőket. Az egyházmegyei papság az 1869-es papi tanácskozáson így már csak a kész döntésekhez járulhatott hozzá. A meghívóra érkező espereskerületi felterjesztésekből azt olvashatjuk ki, hogy a papság nem is igazán látta annak értelmét, hogy csak azért utazzon Gyulafehérvárra, hogy a püspöki utasításokat megismerje.³⁵ Érdemi készülésre amúgy se volt idő a meghirdetéstől kezdve rendelkezésre álló másfél hónap alatt, ezért több esperes is betegségre való hivatkozással igyekezett kimenteni magát. A készülést ugyanakkor jelentősen befolyásolta, hogy ezzel párhuzamosan tartott a magyar autonómiagyűlésre történő követek választási folyamata. Mégis az erdélyi egyházmegyei papság, amelynek ekkori esperesei 1848-ban fiatal, sokszor radikális papként mélyreható reformokat sürgettek, megpróbálták kihasználni a lehetőséget, hogy ezen a papi gyűlésen terveikről, az egyházmegye helyzetéről tájékoztathassák megyéspüspököket.

A részvételre kötelezett székeskáptalani tagok közül csak Keserű Mózes maradt távol.³⁶ Lönhár Ferenc prelátus, kanonok, kolozsvári plébános, s egyben kolozs-dobokai kerületi esperes is igyekezett kivonni magát a papi gyűlésen való részvétel alól. 1869. szeptember 16-án jelezte, hogy Eötvös József miniszter éppen szeptember 20-án vagy 21-én fog Kolozsvárra látogatni, aki ha az iskolákat is megtekintené, neki otthon kellene maradni, hogy az esetleges kérdésekre a miniszternek válaszolhasson. A püspök szeptember 18-án kelt válaszlevelében jelezte, hogy Kolozsvárról Gyulafehérvárra a miniszter látogatása után is átmehet, de hogy a közgyűléstől távol maradjon, azt nem tudja elfogadni. Levelében kitért arra is, hogy mind Lönhárt, mind Keserű Mózes jelenléte azért is fontos, mert néhány kerületi esperes betegsége miatt személyesen nem tud majd jelen lenni

³³ Módszere hosszú távú hatásaként megfigyelhető, hogy amikor az erdélyi egyházmegyének végül 1913-ban sorra kerülő egyházmegyei zsinatát Gróf Majláth Gusztáv Károly megyéspüspök 1908-ban elkezdte előkészíteni, Fogarasyhoz hasonlóan egy kis létszámú szakértői bizottsággal dolgoztatta ki a zsinati határozatok szövegeit. Ennek a bizottságnak a tagjai – dr. Újfalusi József apátkanonok, Balázs András főesperes, Forster János szentszéki ülnök, Dr. Kászonyi Alajos plébános és Rak József tanulmányi felügyelő – az 1822-es Statuta szövegét revideálták, párhuzamosan a korábbi püspöki körlevelekből válogatták össze a törvényerejű alkalmazható püspöki utasításokat, s csak minimálisan igényelték az egyházmegyei papság véleményezését néhány nem túl jelentős kérdésben. GyÉFKL EZs 1913 Egyházmegyei zsinatot előkészítő bizottság jegyzőkönyvei 1908–1909.

³⁴ GyÉFKL PI. 2050/1869 Fogarasy Mihály papi közgyűlést meghirdető körlevele. Gyulafehérvár, 1869. aug. 5.

³⁵ GyÉFKL PI. 612. d. 1-5 cs. 2383/1869 Az 1869-es papi gyűléssel kapcsolatos esperes-kerületi felterjesztések. (a továbbiakban: 1869-es EkF)

³⁶ Keserű Mózes 1848-ban a radikalizálódó, forradalmi kormányt támogató papi csoport kiemelkedő alakja volt, aki 1848–1849-ben egyházi és iskolai kormánybiztosként is tevékenykedett. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) H62 Az 1848–1849-i Minisztériumi Levéltár Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Debreceni Iratok. 51135 mikrofilm. 992/1849; 635/1849.

a papi gyűlésen. Keserű Mózes apát-kanonok szeptember 18-án kelt felterjesztésében a növeldei igazgatói teendői mellett, akárcsak Lönhárt is, Eötvös József látogatására hivatkozva jelentette be, hogy a gyűlésen nem fog részt venni. Ő a püspöki óhaj ellenére valóban távol is maradt.³⁷

A püspöki szentszéki ülnökök esetében a 77 éves Csergő Antal nem jelent meg, távolmaradását szeptember 18-án kelt felterjesztésében jelentve be, hivatkozva öregségére és hallási problémáira. Mártonffi János szentszéki ülnök, csíksomizsi plébános 1869. szeptember 12-én kelt felterjesztésében szintén jelezte, hogy öregsége, s „főképp szemeim meggyengülése miatt, minden jó akaratom, és szándékom mellett is” nem jelenhet meg a gyűlésen.³⁸

A távolmaradás inkább az esperesek és az esperes-kerületi képviselők esetében volt jellemző. Az alcsíki és a belső-szolnoki kerületekből nem jelent meg az esperes, a felcsíki, kolozs-dobokai, szeben-fogarasi, belső-szolnoki és a marosi kerületekből a képviselő. Ugyanakkor az örmény-katolikusok esetében csak a belső-szolnoki kerület örmény képviselője vett részt az erzsébetvárosi örmény esperessel. Nem volt jelen viszont az erzsébetvárosi örmény képviselő és a belső-szolnoki örmény esperes sem. A levelezések tartalmát vizsgálva elég egyértelműnek látszik, hogy a távolmaradás ürügyeit a megyéspüspök nem fogadta el. Möller Ede sepsi-miklósvár kerületi esperes és brassói plébános megpróbálta kimenteni magát a jelenlét alól, felterjesztésében jelezve, hogy a kerületet Kapatán Márton alesperes fogja képviselni.³⁹ A püspök szeptember 7-én kelt válaszlevele hatékonynak bizonyult. Ebben Fogarasy Mihály kifejtette, hogy „elvárom, hogy az esperesi hivatal f[olyó] évi aug[usztus] 5-én 2050 szám alatt kiadott körlevelem értelmében képviselve legyen”, nyomatékosan kiegészítve azzal a megjegyzéssel, amelyben reményét fejezte ki, hogy Möller esperes betegségéből a gyűlésig felépül.⁴⁰ Azokban az esetekben, amikor a távolmaradás oka reális volt, a helyettes jelentését a püspök elfogadta. Ez történik például Simon Endre esetében, aki a beteg Szőke Endre kerületi esperest helyettesítette. Az 1869. szeptember 10-én Szőkelfalván tartott kerületi gyűlésen döntöttek arról, hogy Simon Endre fog a gyűlésen részt venni, „miután maga az esperes úr mint főpásztorilag kinevezett személy, betegsége miatt szeptember 22-én K[ároly] Fejérvárt meg nem jelenhetik”. Kiválasztását megkönnyítette, hogy a papi gyűlést meghirdető püspöki körlevél kifejezetten utalt arra, hogy az akadályozott esperest csak az alesperes helyettesítheti.⁴¹ A küküllői kerületben

³⁷ 1869-es EkF.

³⁸ Uo.

³⁹ Aki képviselőként egyébként meg is jelent.

⁴⁰ 1869-es EkF.

⁴¹ Archidiaconum legitime impeditum Vicearchidiaconus supplebit.

ugyan nem volt alesperes, viszont kerületi jegyzőként Simon Endre betölthette ezt a feladatot.⁴² Az udvarhelyi kerületben hasonló esettel találkozunk. A kerület főesperese, Csató József szeptember 14-én kelt felterjesztésében közölte, hogy „változó egészsége” miatt helyette Betegh Imre fogja a kerületet képviselni, együtt a kerületből megválasztott Andrásy József zetelaki plébánossal.⁴³ Az alcsi kerületből Albert Mihály csíkszentimrei plébános vett részt a gyűlésen az esperes helyett. Nagy Lajos csíkszentgyörgyi plébános, alcsi főesperes szeptember 4-én jelentette be, migrénre hivatkozva, hogy nem tud elmenni. Fogarasy szeptember 7-én kelt válaszlevelében csak azt kérte, hogy ha az esperes nem épülne fel, a kerület képviselve legyen.⁴⁴

Az 1869-es papi gyűlésnek sajátos színt kölcsönzött, hogy egybehívása nemcsak a Státus újrászerveződésével párhuzamosan, hanem a pápai tévedhetetlenség vitatott egyetemes zsinati dogmatizációja idejében is történt. Ugyancsak ekkor az Osztrák–Magyar Monarchia a belső törvénykezései az iskolakérdésben a szekularizálás módozatait is igyekeztek megvalósítani.

Az összehívott papi gyűlés tematikáját alapvetően három szempont alakította: egyrészt erőteljesen megjelenik Fogarasy Mihály megyéspüspök értelmezésben a legfontosabb tematikák sora, visszaköszönnek az 1822-es Szepes-Statuta alkalmazható rendelkezései,⁴⁵ s felszínre kerülnek az 1848-ban elnapolt, de erőteljesen jelentkező reformok is. Az 1869-es papi gyűlés jegyzőkönyvének⁴⁶ sajátossága, hogy párhuzamosan emeli ki a javaslatok megszövegezésében, hogy melyek azok, amelyeket a jelenlévő papság mint problémát jelenít meg, illetve melyek azok, amelyek az 1822-től meglévő hagyomány folytatásaként kerülnek megszövegezésre, és melyek azok, ahol szó szerint a püspökre hivatkozva jegyzik a javasolt megoldásokat a felmerült problémákra. Az alábbiakban, az egyes témák esetében ezért igyekszünk vázolni a kérdés háttértörténetét, előzményeit is, mielőtt az 1869-es javaslatot ismertetnénk.

Az 1869-es papi gyűlésen a tervezett kérdések nagy része tárgyalásra került. Ezek közül a papnevelő intézet kérdésköre volt az egyik kulcsprobléma. Az 1822-es Statuta szigorú napirendje a reggeli 5 órai ébresztőtől az este 9 órai lefekvésig

⁴² 1869-es EkF.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Az 1822-es Statuta revideálása során 6 teljes szekció és több mint 80 paragrafus esetében olvashatjuk, hogy egy-egy szó változással, illetve semmi változtatás nélkül továbbra is érvénybe marad. GyÉFKL PI 631. doboz, 4. csoport Statuta diocesana juxta vigentes ordinationes modificata, 1869. jún. 14.

⁴⁶ GyÉFKL Gyulafehérvári Plébániai Irrattár. Püspöki körlevelek 1866–1869, 3300/1870 Fogarasy Mihály megyéspüspök körlevele. Az 1869-es papi közgyűlés jegyzőkönyve. Gyulafehérvár, 1870. dec. 28. (a továbbiakban: GyPI-Pk – 3300/1870). Első közlése *Marton J.*: Fogarasy Mihály i. m. 154–162.

pontosan szabályozta a kispapok életét.⁴⁷ A „vaskalapos”-nak is titulált⁴⁸ Statutával szemben 1848-ban „a zsinat kiváló figyelmét” felkeltő kérdéskörben elvetették a „túlcsigázott szigor” alkalmazását, amely csupán „kicsikart külsőségeket” szülhet. A fegyelmi kérdések mellett a tanrendben a Statuta által bevezetett kétéves filozófiai oktatásról ellentmondásos volt az 1848-as jegyzőkönyv: világi tanulók számára is megnyithatónak, vagy teljesen eltörölhetőnek tartották.⁴⁹ A dogmatika esetében azonban egy radikális rövidítést, egy évre való csökkentést javasoltak 1848-ban. Úgy látták, hogy aktualizálni kell a tanrendszert, ezért javasolták az állami törvényeknek oktatását, a gyakorlati jelleggel jobban ellátott pedagógiai, katekétikai és metodikai oktatás bővítését, illetve a patrisztikának oktatását. 1869-ben a fenti javaslatokból visszatér a homiletika és katekétika oktatási színvonal növelésének kérése, együtt az egyházmegye-történet tanításának igénylésével. Ez utóbbi esetében – rámutatva arra, hogy nincs egy jól használható kézikönyv – egy ilyen megírására kiírt pályázatról is döntöttek.⁵⁰ A fegyelmi kérdéseket viszont Fogarasy már nem tárgyalta meg papjaival, arról külön körlevélben intézkedett.⁵¹ Ugyanakkor, miközben 1848-ban kérték a növendékek által adandó információk eltörlését,⁵² 1869-ben a papi gyűlés még azt is előírta, hogy a teológiát befejező káplánokról, tanárokról – a hivatásvesztés megelőzése miatt – a plébános az esperes útján, a meglévő gyakorlatnak megfelelően félévente köteles információkat betérjeszteni.⁵³

Az információk részben kötődtek a papsággal szemben alkalmazott büntetésekhez is. 1848-ban az egyházmegyei zsinati határozatok kijelentik, hogy a pap minden egyoldalú feljelentésre ne büntetessék, vele a feljelentést azonnal közöljék.

⁴⁷ A teológiai tárgyak, valamint a latin és a német nyelv tanulásának szorgalmazása mellett kitért a szórakozásra (megengedve a zenét, orvosi előírással a dohányzást is), tisztaságfelelőst kell állítani a kispapok közül, aki az étel-ital minőségéről is jelentést kell tennie. GyÉFKL EZs 1822. Statuta Alma Diocesis Transilvanicae Anno 1822. die 17-ma Aprilis in Synodo Diocesana publicata, et Concordibus votis approbata, Claudiopoli, Typ. Lycei Regii. (a továbbiakban: Statuta) 55–68. Pars I. Sectio VIII. § 3.; *Hermann E.*: Az 1822-i erdélyi egyházmegyei zsinat i. m. 11.

⁴⁸ *Forster János*: A püspökmegyei zsinat. Gyulafehérvár 1907. 11.

⁴⁹ Eltörlés nem lett belőle, az oktatáshoz szükséges alapot Kovács Miklós püspök hozta létre 1837-ben, s végrendeletében tovább bővítette. *Marton József*: A gyulafehérvári papnevelde 250 éve. In: Emlékkönyv a 250 éve alapított Gyulafehérvári Papnevelde Jubileuma alkalmából. Szerk. Marton József. Gyulafehérvár 2003. 17.

⁵⁰ „Erdély egyházi történelmének megírására ezennel pályázat hirdettetik; s a legjobb mű jutalmazására 200 fl[or]int o.é. tűzetik ki. A mű lehetőleg teljes, az összes eseményeket felkaroló és könnyűded folyékonysággal tárgyaló, de hosszadalmas ne legyen, hogy a papnöveldében tankönyvvül is használtassék. E célból az okmányoknak szövegszerinti bevezetése mellőzendő, elégséges lévén azoknak hű és pontos idézése.”

⁵¹ GyÉFKL PI 2330/1870 Fogarasy Mihály megyéspüspök körlevele.

⁵² Ezt az óhajt a zsinatra készülve a gyulafehérvári papság zsinatot előkészítő tanácskozásának jegyzőkönyve rögzítette. GyÉFKL PI 1010/1848 Gyulafehérvári papság beadványa. Gyulafehérvár, 1848. júl. 31.

⁵³ GyÉFKL GyPI-Pk 3300/1870

A feljelentés – azaz feladás – csak akkor kerüljön jegyzőkönyvbe, ha az illető pap önmagát tisztázni nem tudja, illetve ha ezt követően az esperesből, a jegyzőből és az esperesi kerületből választott közügyvédből álló bizottság sem tudja tisztázni őt.⁵⁴ Csak ilyen esetben terjesztessék fel a püspökhöz a kérdés, aki majd megítélheti a büntetést vagy felmentést. Amennyiben a pap bűnösségét megállapítják, az 1848-as zsinati jegyzőkönyv kiemelte, hogy a büntetés olyan legyen, hogy az a büntetettnek ne kedvét szegje, hanem inkább megjobbítsa. A zsinatot előkészítő munkálatok jegyzőkönyvei is leszögezték, hogy a bizalmat veszített papokat ne helyezgessék önkényesen egyik plébániáról a másikra,⁵⁵ és csak abban az esetben zárják ki a klerikust az Egyház közösségéből, ha egyáltalán nincs esély a javulásra.⁵⁶ Az 1869-es papi gyűlés – amelynek teljes jegyzőkönyve magyarul készült, kivéve az erre vonatkozó részt, amelyet latinul szövegeztek meg – számba veszi a visszaéléseket,⁵⁷ s ezek, valamint a „hiányok orvoslását a gyűlés a püspöki kormány belátására bízván, azok ezennel oly hozzáadással közöltetnek, miszerint minden lelkipásztor, aki a fenn elősorolt visszaélések és hiányok valamelyikét tapasztalná – a visszaélések kiküszöbölését s a hiányok orvoslását minden kitelhető módon eszközölni, papi kötelemének ismerje; fenntartván a püspöki hivatal részéről ezek iránt pásztori levelek által és püspöki rendeletek útján bővebben is intézkedni”. Külön kitérnek a papság körében előfordulható részegségi esetekre, amely kapcsán egyértelmű az 1869-es gyűlés álláspontja, amikor „határozatilag kimondja: hogy az olyan (főképp fiatalabb) papok, kik ezen, az emberi méltóságot lealacsonyító szenvedélyből háromszori előrebocsátott főpásztori megintés és correctio megpróbálása után sem gyógyulnak ki, a megyei szolgálatból egyszerűen elbocsáttassanak”.⁵⁸

⁵⁴ A zsinatot előkészítő tanácskozások jegyzőkönyvei kiemelték: az esperesi látogatás legyen komolyan véve, évente kerüljön arra sor, az esperes mellé nevezzenek ki egy jegyzőt és közügyvédet, a látogatásról készüljön jegyzőkönyv. Ez sokat segítene az olyan helyzetek megoldásában, amikor a pap ellen feladás történik, vagy amikor a pap elhalálozik. GyÉFKL PI 389.d. 11.cs. 1010/1848 Torda–Aranyos kerület beadványa. Felvinc, 1848. júl. 31. A marosi kerület beadványa hasonlóan vélekedett: az ember gyarló, hibázhat, de hogy az alaptalan vádaskodás véget érjen, papi esküdszékét óhajtottak felállítani, amelyek ítélete után kerüljön csak az ügy a püspök elé. Az évente, a papokról, azok tudta nélkül szolgáltatott információkat eltörölni kérték. GyÉFKL PI 389.d. 11.cs. 1010/1848 Marosi kerület beadványa. Marosvásárhely, 1848. aug. 12.

⁵⁵ GyÉFKL PI 389.d. 11.cs. 1010/1848 Gyulafehérvári papság beadványa. Gyulafehérvár, 1848. júl. 31.

⁵⁶ GyÉFKL PI 389.d. 11.cs. 1010/1848 Gyulafehérvári kerület beadványa. Gyulafehérvár, 1848. aug. 6.; Keresztes József ferences tartományfőnök beadványa. 1848. aug. 16.

⁵⁷ Ezek közt nevesítve: a keresztelendők olajának nem megfelelő őrzését, az Oltáriszentséghez használt kenyér kérdését, a székelységben tapasztalható házasságkötési problémákat, az egyházi éneklés hiányosságait, az esperesi látogatások elmaradásait, a havi relációk felküldésének kimaradásait, az alapítványok vezetésében tapasztalható mulasztásokat, a kegyes alapítványok kimutatásának hiányait, a püspöki körleveleknek elmaradó iktatását.

⁵⁸ A papi gyűlés egyértelmű véleménye jelen esetben szigorúbbnak mutatkozik, mint az 1848-as javaslatok sora. Akkor is rögzítésre került ugyan, hogy ha ismételt megfenyítés után sem adná a pap jelét a javulásnak, akkor el kell bocsátani, viszont a zsinatot előkészítő választmányi jegyzőkönyv kiemelte,

A 19. század visszatérő egyházi problémái közül a káplánok anyagi helyzete folyamatosan kimutatható tárgyalási pont. Fizetésükről az 1822-es Statuta már rendelkezett, amikor alkalmazásukat a nagyobb egyházközségek számára kötelezővé tette.⁵⁹ 1848-ban az egyházmegyei zsinaton a plébánosok⁶⁰ és a káplánok fizetéséről egységes tervezetet dolgoztak ki. Eltérések ugyan voltak a fizetés nagysága körül, de nagyjából a plébánosi fizetés szinte felét irányozták elő a káplánok számára. Az eltérő javaslatokat az 1848-as zsinati munkálat nem hozta közös nevezőre, mert az egységesség elve miatt a kérdés végső rendezését az elmaradt nemzeti zsinatra hagyták. 1869-ben a papi gyűlés újra tárgyalta a kérdést, előírva, hogy ahol a káplán jövedelme a 63 forinttal és egyéb állandó illetékekkel nem érné el az évi 120 forintot, s más alapból sem lenne pótolható, a plébános fizesse ki neki az évi 120 forintot, részesítse a stólajjövedelem egyharmadában s teljes ellátásban.⁶¹

Hasonló a helyzet a plébánosi vizsgával, amely zsinati vizsgálat néven szerepel a korabeli egyházi terminológiában. Ezzel kapcsolatosan a Statuta 1822-ben olyan formában bizonyult engedékenynek, hogy a beneficium elnyerése utáni két hónapban is engedélyezte letételét, viszont előírta, hogy az 50. életévüket be nem töltött papok minden új beneficium elnyerése előtt ezt megismételjék. Szepesy püspök később ezt a rendelkezést módosítva, eltörölte az ismétlés követelményét, viszont előírta, hogy a beneficium elnyerése előtt kerüljön rá sor.⁶² 1848-ban alapos félreértés miatt ellentmondásos megfogalmazásokkal találkozunk. Az „egyházi csődöknek⁶³ javadalom elnyerése irányába történő rendezése” során a jelenlevők többsége ezt nem támogatta. Mivel a trienti zsinat⁶⁴ elég egyértelműen előírta ennek megtartását, ezért egyesek pártolták ugyan, csupán a számát csökkentették volna egyszeri alkalomra. A fogalmi pontatlanság miatt a plébánosi vizsgát összekeverték ráadásul a teológiát végző leendő lelkipásztorok tanulmányaikat záró vizsgájával is. Ezért a végleges jegyzőkönyv furcsa megoldást javasolt: „a teológiai tanulmányok bévégezte után, a lelkipásztorkodásra kimenő növendékek, a

hogy ha „a javító rendszer célszerűen fog tervezettni, nem képzel e bizotmány annyira megromlott egyházi egyént, kit megjavítani ne lehetne, csakhogy a javítás ideje alatt ne nyomorgattassék mint rab”. GyÉFKL EZs 1848. d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Azon pontok, melyekről készítendő Megyei zsinati munkálat kassai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő, Kisasszonyhava 31 délelőtt, E. a. 12.

⁵⁹ Statuta 26. Pars I. Sectio V. § 11., *Hermann E.*: Az 1822-i erdélyi egyházmegyei zsinat i. m. 10.

⁶⁰ A plébánosok jövedelmével részletesen csak az 1848-as egyházmegyei zsinat foglalkozott. A Statuta a maga során ezt is tárgyalta, de hangsúlyosabban volt jelen a püspöki jövedelem kérdése, amikor a 26. § kimondja, hogy ha a püspök a javadalmi jövedelmének felhasználásában törvényszegő lenne, joga van bármelyik kanonoknak vagy főesperesnek akár írásban, akár az egyházmegyei zsinaton meginteni. Statuta 8. Pars I. Sectio I. § 26., *Hermann E.*: Az 1822-i erdélyi egyházmegyei zsinat i. m. 8.

⁶¹ GyÉFKL GyPI-Pk 3300/1870.

⁶² Statuta 23. Pars I. Sectio V. § 2., 3. *Hermann E.*: Az 1822-i erdélyi egyházmegyei zsinat i. m. 10.

⁶³ Megüresedett egyházi javadalmaknak és hivataloknak pályázat útján való betöltésére képesítő vizsga.

⁶⁴ Conc. Trid. Sess. XXIV. c. 28. de reform.

teológiai tanárok és az e végre kinevezendő úgynevezett zsinati vizsgálók által a püspöki szentszék előtt megvizsgálatni rendeltetnek”. Az ilyen formában történő vizsgáztatás azonban csak az elméleti ismeretek ellenőrzését tehetette volna lehetővé, márpedig a plébánosi vizsga célja a gyakorlati lelkipásztori tudnivalók elsajátításának a felmérése volt.⁶⁵ A zsinati határozatot előkészítő választmányi jegyzőkönyvből kiderül, hogy a plébánosi vizsgára 3 év kápláni szolgálat után lehetne jelentkezni, amelynek sikeres letétele után plébániai javadalomhoz és állomáshoz juthatna – természetesen a megyéspüspök kinevezése által. Ez összhangban állt a püspököknek az egyházmegyéje területén történő egyházi hivatalok teljes és szabad adományozási jogával és a tridenti zsinat előírásával is.⁶⁶ Az 1822-es Statutához tért ugyanakkor vissza a választmányi munkálat 1848-ban, amikor a nagyobb beneficiumok elnyeréséhez egy komolyabb vizsgát irányzott elő, akár az ismétlés lehetőségével is. 1869-ben Fogarasy püspök a papi gyűlésen rögzíti, hogy a javadalom elnyerésének feltétele a trienti zsinat szellemében a zsinati vizsgálat megtartása és annak jó eredményű letétele,⁶⁷ megismételve Szepesy idézett rendeletét.⁶⁸ Azon főkegyházak esetében, ahol a hívek is csekély számban vannak, s az ellátás sem elegendő egy állandó lelkész alkalmazására, „a licenciatusok intézményét – ugyan nem oly kiterjedésben és hatáskörrel, minővel az egy időben fennállott;⁶⁹ hanem ott, a hol, és a mennyiben szükségesnek mutatkoznék, és arra alkalmas egyének találhatnának, jónak és hasznosnak ismeri” el az 1869-es papi gyűlés. Hatáskörüket pontosan körülírják: szükségkeresztelés, temetés, előimádkozás, vecsernyetartás.

⁶⁵ Forster J.: A püspökmegyei zsinat i. m. 112–121.

⁶⁶ „Minden lelkészettel járó állomás csak oly egyházi személy által, ki az eleve megtartott csődület és vizsgálat nyomán arra alkalmasnak találtatott, töltsék be.” Szeregy József: Egyházjog. Különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra II. Pécs 1879. 324. §. 702–704.

⁶⁷ A papi gyűlés jegyzőkönyve rögzíti azt is, hogy csak püspöki vizsgálatot sikeresen letevő pap választható meg azokban a székelyföldi helységekből, ahol ezzel a joggal rendelkeznek, illetve azt is pontosították, hogy „az olyan pap, kiről bebizonyulna, hogy vesztegetés által akart megválasztatni, a választásból egyszerűen kirekesztessék”. GyÉFKL GyPI-Pk 3300/1870.

⁶⁸ Ami ugyanakkor szó szerint megegyezik az 1855. augusztus 18-án IX. Pius pápa és I. Ferenc József császár által aláírt megállapodás 24. cikkelyével, amely kimondta, hogy a plébániákat kiírt pályázat útján kell adományozni. Balogh M. – Gergely J.: Állam, egyház, vallásgyakorlás i. m. 211.

⁶⁹ Az erdélyi egyházmegyében a fejedelemség ideje alatt a paphiány miatt a pápa engedélyével (licentia) egy-egy laikus (általában férfi) a gyóntatás és misézés kivételével lelkipásztori munkát végezhetett: keresztelt, esketett, temetett, ájtatosságokat vezetett, prédikált. Szalainai István OFM vikárius részükre megszervezte a fehéregyházi ferences kolostorban a licenciátusképzőt. Ennek végzettjeit az esperes előtti éves vizsgára kötelezték. Ez a képző 1649-ben szűnt meg, amikor I. Rákóczi György ezt a zárdát bezáratta. Marton József: Papnevelés az erdélyi/ gyulafehérvári/ egyházmegyében 1753-tól 1918-ig. Studia Theologica Budapestiensis Series Facultatis Theologicae Universitatis Catholicae a Petro Pázmány V. Bp. 1993. 72.

A papi nyugdíj és végrendelkezés esetében az 1822-es Statuta megkötései újra életbe léptek. Például a papoknak vagyonuk egynegyed részét a papnevelde céljaira és a papi nyugdíj alapra kellett hagyományozniuk.⁷⁰ 1848-ban a Kollonich-féle szerződésben – amely ugyan Erdélyben nem volt érvényes – az egyházmegyei zsinat keretében a püspökök szabad végrendelkezése kapcsán a reformigény megfogalmaztatta a papok szabad végrendelkezésének követelését. Azért is figyelemre méltó ez a kérdés, mert miközben a zsinaton jelenlevő papság más kérdések terén csak óhaját fejezte ki – még ha esetenként nagyon erőteljesen is –, ebben a kérdésben határozottan dönteni akart.⁷¹ Az 1822-es Statuta döntéseinek revideálásaként a teljesen szabad végrendelkezés csengett ki az 1848-as zsinatot előkészítő esperes-kerületi, a bizottmányi és a zsinati jegyzőkönyvekből. A bizottmányi jegyzőkönyvben érdemes megfigyelni a folyamatos javítgatások tartalmát is. Az első szövegváltozatban úgy fogalmaztak, hogy „egyszersmind követeljük” a Szepesy-Statuta rendelkezéseinek eltörlését. Ezt kihúзва, másodszor eltörlőnek „nyilvánítjuk” megfogalmazással éltek. Ezt is áthúzták, s így került sor erre a megfogalmazásra: „Midőn ezeket a Kollonich-féle szerződése vonatkozólag megjegyezzük, akkor egyszersmind azon szabályt (Stat. Dioec. Part. II. Sect. XVI. §2.) miszerént minden megyénkbeli pap vagyona egy negyed részét az elagott és tehetetlen papok részire és a papnövelde intézet tőkéje gyarapítására tartozott ezidáig hagyományozni”. Majd a félig megfogalmazott mondat után beszúrták a még le nem tisztázott jegyzőkönyvbe: „töröltessék el, mint most már annál nagyobb joggal cselekszünk” – de utólag ezt a beszúrást is kihúzták, helyette beírva azt, ami a végleges jegyzőkönyvbe is helyet kapott: „ezennel eltörljük, annál inkább”.⁷² A végrendelet nélkül elhunyt papok hátrahagyott javaival kapcsolatosan új szabályt fogalmaztak meg 1848-ban, mellőzve az 1822-es Statuta előírásait. Az újabb határozat a pap vagyonát két részre osztandónak vélte. Egyik fele a rokonságáé, a másik fele három harmadra osztva: a) a helyi egyházé, b) a helyi szegényeké, c) a szolgálattevésre már képtelen elagott, vagy más formában – de önhibájukon kívül – tehetetlenné vált papoké lenne. Azzal, hogy a Statuta rendelkezését eltörlték, más megoldást kellett találniuk a papi nyugdíjalap

⁷⁰ Statuta Pars II. Sectio XVI. § 2.

⁷¹ Erre utal, hogy kijelentő módon használják az „eltörljük” fogalmat – viszont csak egyetlen alkalommal! GyÉFKL EZs 1848. d. I. 1/e. 1085/1848. Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve. Első ülés, 9. pont.; GyÉFKL EZs 1848. d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készítenő megyezsinati munkálat a beszercebányai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő, D. c. 21.

⁷² GyÉFKL EZs 1848. d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készítenő megyezsinati munkálat a beszercebányai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő, D. c. 21.; GyÉFKL EZs 1848. d. I. 1/e. 1085/1848. Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve.

biztosítására.⁷³ Az aktív papság évenkénti adózása mellett döntöttek, de ennek mértékének meghatározása 1848-ban elmaradt. Csíktusnádi Kovács Miklós megyéspüspök érdekes módon a végrendekezés témájában papjai kívánságát teljesítette,⁷⁴ de utólag újra életbe lépett a Statuta rendelkezése. 1869-ben a papi gyűlésen ugyanis megállapították, hogy a növendék és elaggott papok alapja jelenleg jó helyzetben van, köszönhetően az 1822-es Statuta rendelkezésének, amely szerint „minden erdélymegyei pap, akár végrendelettel, akár a nélkül halt el, szerzett vagyonának negyed részét a fentebbi célra az egyházmegyei alapnak hagyni köteleztetett”. 1869-ben érvényben hagyják ezért az 1822-es Statuta előírásait, arra figyelmeztetve, hogy a hagyaték rendezésekor ne engedjék meg, hogy a rokonság mindent elvigyen. Ahogy a jegyzőkönyvben olvasható, „felszólítja a gyűlés a kerületi espereseket és lelkészeket, hogy minden kitelhető módon ügyekezzenek súlyosan beteg, vagy elhunyt paptestvérök vagyonának illetéktelen kezek általi elsikkasztását, s az említett alapok defraudatioját meggátolni. E célra üdvösnek látszik a szomszéd – különösen beteg lelkészek gyakoribb testvéri látogatása, mi a kerületi papság figyelmébe ajánltatik”.⁷⁵

Liturgikus téren úgy 1822-ben, mint 1848-ban, sőt a visszafogottan nyilatkozó 1869-es papi gyűlésen is fontos döntések fogalmazódtak meg a *Rituálé* kapcsán. A délutáni istentisztelet esetében az 1822-es Statuta úgy rendelkezett, hogy mivel az istentiszteleti rendet falun egyszerűen nem lehetett alkalmazni, a plébános híveivel együtt minden reggel és este közös imát mondjon.⁷⁶ 1848-ban a nemzeti zsinatra is javasolt kérdésként szerepelt a *délutáni isteni tisztelet és szolgálat célszerűbb elrendezésének* tárgyalása. Az egyházmegyei zsinaton egyrészt a latin nyelv, másrészt a mindennapi végzés ellen fogalmazódtak meg javaslatok. A jegyzőkönyv szövege („a deák nyelven tartott vesperek, mint nem célszerűek, szűnjenek meg”) nagyon félreérthető. Nem az esti közös imát kifogásolták, hanem a hívek jelenlétében latinul végzett papi szolozsmázást. A kerületek előkészítő jegyzőkönyvei minden esetben

⁷³ Amúgy is kevesellték a papi nyugdíj mértékét. Az előkészítő esperesi jegyzőkönyvek többször is ki-fejezték, hogy túl kicsi a nyugdíj, ami miatt az öreg pap tovább kénytelen szolgálni, vagy ha mégis nyugdíjba vonulna, ebből a kevés pénzből ott kell tengetnie utolsó napjait, ahol a vétkes papok javító-intézete is van. GyÉFKL PI 1010/1848 Belső-Szolnok kerület beadványa. Szamosújvár, 1848. aug. 2.; GyÉFKL PI 1010/1848 Kézdi-orbai kerület beadványa. Kanta, 1848. aug. 9.

⁷⁴ 1848. szeptember 9-én Kovács Miklós püspök válaszelevelében Sántha Imre kilyénfalvi plébános és Török Antal nyugalmazott gergyóalfalusi kántor felterjesztésére – amelyben kérték, hogy a Gergyó-kerületi tanítók özvegyeik és árváik gyám intézetének alapszabályát hagyja jóvá – a jóváhagyást egy kitételrel teszi meg. Ebben rámutatott, hogy a benyújtott alapszabályzat „II. fejezet 2-ik cikkelyének azon kitételét: hogy a legszegényebb pap hátra maradt vagyonából 5 p[engő] [forin]tot a gondnokok követelhetnek”, nem hagyhatja jóvá, hiszen „a papoknak szabad végrendekezési joguk levén”, ezt ő is tiszteletben tartja. GyÉFKL PI 1114/1848 Kovács Miklós püspök válaszeleve Sántha Imre kilyénfalvi plébános és Török Antal nyugalmazott gergyóalfalusi kántor felterjesztésére. 1848. szept. 9.

⁷⁵ GyÉFKL GyPI-Pk 3300/1870.

⁷⁶ Statuta 108-110. Pars II. Sectio III. Hermann E.: Az 1822-i erdélyi egyházmegyei zsinat i. m. 13.

rámutattak arra, hogy a néppel közösen végzett délutáni istentiszteletet anyanyelven kellene végezni, hiszen a hosszú és latin nyelvű Vesperát a hívek úgysem értik. Az előkészítő tárgyalások javaslatai többnyire a Szepeszy-féle imakönyvet – *Istent reggel, a szent áldozatnak bemutatásakor, és este naponta imádó keresztény* – ajánlották használatra, ennek is a 13–33 oldalait.⁷⁷ Javasolták, hogy egyszerű legyen: ének, ima, szentírási szövegek, bizonyos szertartások végzése legyen a tartalma.⁷⁸ Ez a megoldás nem ütközött az egyetemes egyházi törvénykezéssel. A trienti zsinatnak a latin nyelv pártolására vonatkozó döntése⁷⁹ a liturgikus ténykedések és a breviárium végzésénél ugyancsak a latin nyelvet engedélyezte szabad használatra, de az ezen kívül eső, néppel közösen mondott imákban lehetséges volt az anyanyelv használata.⁸⁰ 1869-ben a papi gyűlésen ebben a szellemben megfogalmazódott, hogy a *Rituálé* latin, s ez a gyűlés nem illetékes ezt tárgyalni, viszont az erdélyi hagyományoknak és a trienti zsinatnak is megfelelően a szentségek és szentelmények szertartásait a lelkész anyanyelven megmagyarázhatja. Ezeknek a szertartásoknak egyes imádságai mondhatóak anyanyelven, akárcsak a délutáni istentiszteletben a zsoltárok, Magnificat, a Szűz Mária antifóna, s a temetésnél a zsolozsma. Az egyformaság miatt 1869-ben is jónak látták egy alkalmas kézikönyv kiadását, amelyben pontosan megjelölnék, hogy mi az, ami magyarul végezhető.⁸¹ Kérésük ebben az esetben is ismétli az 1848-as jegyzőkönyvet, amely szintén javasolta egy ilyen szertartáskönyv kidolgozását, s konkrét mintát is ajánlott.⁸²

A liturgikus kérdéskörnél maradván az is figyelemre méltó, hogy a visszafogottabb 1869-es papi gyűlésen már nem kerültek elő olyan javaslatok, amelyek egybecsengően jelentkeztek az 1822-es Statutában és az 1848-as zsinati jegyzőkönyvben is. Ezek közül a *bőjti fegyelem* a jelentősebb. Erről az 1822-es Statuta rendelkezései mellett⁸³ 1848-ban Kovács Miklós püspök jelezte, hogy a bőjtre nézve a jegyzőkönyvbe csupán *vélemény és óhaj*tás formájába jegyezzék fel a hozzászólásokat, hiszen a bőjtöt a nemzeti zsinat fogja szabályozni a pápával történő egyeztetés során. Az egyeztetés szükségességét indokolta az is, hogy az egész egyházat érintő

⁷⁷ GyÉFKL PI 1010/1848 Gyergyói kerület beadványa. Gyergyócsomafalva, 1848. aug. 1.

⁷⁸ GyÉFKL PI 1010/1848 Alcsíki és kászonszéki kerület beadványa. Csíkszentmárton, 1848. aug. 1.

⁷⁹ Conc. Trid. Sess. XXII. c. 8. de sacrific. missae; can. 9. „Si quis disixerit, lingua tantum vulgari Missam celebrari debere: anathema sit.”

⁸⁰ *Szeredy J.*: Egyházjog II. i. m. 492. §. II. 2. 1188–1189.

⁸¹ GyÉFKL GyPI-Pk 3300/1870.

⁸² Egy német nyelvű szertastáskönyvet: „Ritual nach dem Geist und Anordnungen der kath. Kirche oder praktische Anleitung für die katholische Seelsorger. Amten Stuttgart und Tübingen in den gg. Cotta 183.1.” GyÉFKL EZs 1848. d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készítenő megyezsinati munkálat a besztercebányai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő, D. a. 2.

⁸³ Statuta 156–157. Pars II. Sectio XI. *Hermann E.*: Az 1822-i erdélyi egyházmegyei zsinat i. m. 12.

kérdésben (márpedig a böjti fegyelem ilyen)⁸⁴ még a nemzeti zsinat sem hozhatott volna érvényes döntést. 1848-ban, a forradalmi hangulatban komoly reformálási törekvést tükröztek az előkészítő esperesi jegyzőkönyvek, amelyek egybehangzóan a böjti gyakorlat enyhítését javasolták. Ezzel a gyakorlattal kapcsolatosan a színes javaslati skála egyeztetésére az egyházmegyei zsinaton 1848-ban olyan formában került sor, hogy a zsinatoló atyák – a hívekre való tekintettel – a szombati böjt eltörlését indítványozták, megtartva a szerdai, pénteki böjtöt a nagyböjtben és adventben, a nagyheti böjtlést, a vigíliás böjtöket és kántorböjtöket.⁸⁵ 1869-ben a papi gyűlésen a tárgyalat kérdések közt a jegyzőkönyvben nem találkozunk a böjti fegyelemmel, viszont a gyűlés jegyzőkönyvének körlevélben történt közlése előtt Fogarasy Mihály 1870. június 7-én kelt 1500/1870 számú körlevelében értelmezve IX. Pius pápa 1870. május 6-ról kelt apostoli levelét, rámutatott arra, hogy a magyarországi és erdélyi katolikusokra nézve a pápa több engedményt is tett a böjt terén. Felsorolva ezeket,⁸⁶ Fogarasy él az értelmezés jogával, pontosítva, hogy a kántorböjtök szerdai, pénteki és szombati böjtjei továbbra is érvényesek, akárcsak a jelesebb ünnepeket⁸⁷ megelőző és az adventi böjtök is. A nagyböjti szabályok kapcsán az évenként kiadandó utasításokat kérte követni.⁸⁸

Az állami beavatkozás terén nagy jelentősége volt a királyi tetszvényjognak. A placetum gyakorlása kapcsán ugyan az 1869-es papi gyűlés nem fogalmaz meg álláspontot, a Statuta revideálása során viszont megjegyzik, hogy a placetum állami eltörlése miatt ezt a kérdést már nem kell tárgyalni.⁸⁹ Ennek ellenére érdemes megfigyelni, hogy míg 1822-ben a Statuta a placetumot természetesen elfogadta,⁹⁰ 1848-ban a cenzúra megszűnésére hivatkozva egyértelműen kimondták, hogy gyakorlatban azt megszüntnek tekintik,⁹¹ de ez csak 1855-ben vált jogilag is jegyezhető megvalósítássá.⁹² A dualizmus korában viszont éppen a pápai tévedhetetlenségnek az I. vatikáni zsinaton történő dogmatizációja miatt újra előtérbe került a kérdés. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter felterjesztésében

⁸⁴ Szeredy József: Egyházjog. Különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra I. 3. kiadás. Pécs 1883. 258. § 645–648.

⁸⁵ GyÉFKL EZs 1848. d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Vélemény azon zsinati tárgyról, melyekről készítenő megyezsinati munkát a veszprémi nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő, B. a. 4.

⁸⁶ Évközi idő szombatjain (ha nincs kántor/quator böjt, vagy ünnepet megelőző böjt), minden megszorítás nélkül megengedett a húsfogyasztás; a fenti egyházi évnak megfelelő pénteken a zsírral való főzés.

⁸⁷ Karácsony, Pünkösd, Szent Péter és Pál, Nagyboldogasszony, Mindenszentek.

⁸⁸ Marton J.: Fogarasy Mihály i. m. 132–133.

⁸⁹ Pars II. Sectio XIII. Placetum Regium. Tota sectio emanet, cum Placetum abolitum sit. Statuta 1869.

⁹⁰ Statuta Pars II. Sectio XIII.

⁹¹ A gyakorlatban levő placetum-jog megszünt, „minekutána a praeventiv censura is megszünt”. Forster J.: A püspökmegyei zsinat i. m. 20–21.

⁹² 1855. augusztus 18-án került sor IX. Pius pápa és I. Ferenc József császár által annak a megállapodásnak az aláírására, amely kimondta: „a pápával való érintkezésben az uralkodói jóváhagyás (placetum) nem szükséges”. Balogh M. – Gergely J.: Állam, egyház, vallásgyakorlás i. m.. 205.

az uralkodóhoz 1870-ben kérte is a placetum fenntartását.⁹³ A kérdés érdemi tárgyalásának elmaradása nem jelenti 1869-ben, hogy az egyházi belügyekbe történő beavatkozásnak bármilyen formáját elfogadták volna.

Erre a legrelevánsabb példa a közoktatási törvénnyel járó állami beavatkozás keretében megfogalmazódó álláspont az iskolakérdés terén. Maga Fogarasy Mihály megyéspüspök kora legfontosabb kérdésének a népiskolák ügyét tekintette. Legtöbb körlevelét az oktatással és neveléssel kapcsolatban adta ki.⁹⁴ Az iskolakérdés a 19. század folyamán végig napirenden volt. Az 1822-es Statuta rendelkezései⁹⁵ 1848-ban már a megváltozott helyzetben elvesztették aktualitásukat. 1848-ban a felekezeti oktatás anyagi alapját biztosító egyházi alapítványok, az iskolák szekularizációjával kapcsolatos törekvések ugyanazokat a védelmi mechanizmusokat hozták felszínre, amelyek 1869-ben is megjelennek. 1848-ban az ezzel kapcsolatos kérdéseket az egyházmegyei zsinatot megelőző vegyes Státus-gyűlésen⁹⁶ beszélték meg. Azon ugyan a püspök elnökölt, de eltérően a zsinati szabálytól, a jelenlevő világiak és papok szavazati döntése bekerülhetett a jegyzőkönyvbe. Ez alapvetően a püspök véleményét is tükrözte, aki a viták összefüggéseként elmondott záróbeszédében kiemelte, hogy a Státus saját iskoláit továbbra is saját fennhatósága alatt fogja tartani, a saját kezelésben megőrzött iskolai, tanulmányi alapok segítségével. A Kolozsvárra tervezett közös egyetem felállítása kapcsán is Kovács Miklós püspök véleményét tükrözte a jegyzőkönyv, megfogalmazva, hogy azt anyagilag támogatná az egyházmegye. A Státus-gyűlés jegyzőkönyvét azonos szófordulattal vette át az egyházmegyei zsinati jegyzőkönyv is.⁹⁷

Fogarasy Mihály püspök, aki 1848-ban országgyűlési tagként közelről láthatta az egyházi iskolák iránti szekularizációs törekvéseket,⁹⁸ 1869-ben hosszan tárgyalja papjaival ezt a kérdéskört. Még mielőtt erre sort kerített volna, 1869. augusztus 15-én,⁹⁹ Nagyboldogasszony napján kelt terjedelmes körlevelében¹⁰⁰ részletesen ismertette az új iskolatörvényt. A papi gyűlésen csak jelzi, hogy a törvény előírásainak

⁹³ A felterjesztés keltezése: 1870. jún. 30. MOL K 26. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1870. Közlését lásd *Balogh M. – Gergely J.*: Állam, egyház, vallásgyakorlás i. m. 313–324.

⁹⁴ Uo. 19.

⁹⁵ Statuta 136–141. Pars II. Sectio VI–VII. *Hermann E.*: Az 1822-i erdélyi egyházmegyei zsinat i. m. 12.

⁹⁶ GyÉFKL EZs 1848. d. I. 1/e. Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-k év Kisasszony hava 29-kén tartott hatodik üléséből, a Kath. Status teendőinek előleges megvitatására kiküldött bizottmánynak Jegyzőkönyve.; GyÉFKL EZs 1848. d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-ik év Kisasszony hava 31-kén tartott ülésének Jegyzőkönyve.

⁹⁷ GyÉFKL EZs 1848. d. I. 1/e. 1085/1848. Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve. Első ülés, 7. pont.

⁹⁸ *Fogarasy M.*: „Átmeneti szabadság” i. m.

⁹⁹ Gyakorlatilag a papi gyűlést meghirdető körlevele után, viszont megelőzve a papi gyűlés tárgyalásait.

¹⁰⁰ GyÉFKL PI 1880/1869. Fogarasy Mihály körlevele az erdélyi egyházmegye papságához. Gyulafehérvár, 1869. aug. 15.

alkalmazása és az iskolák felekezeti jellegének fenntartása új módszerek kidolgozását teszi szükségessé. Az 1869-es papi gyűlés javasolja, hogy az 1868. évi 38. törvénycikk betartása mellett szükséges, hogy „a kerületi esperesek plébániánként az iskolák állapotját a legújabb törvény kívánalmaival egybevevessék, tartandó egyházközségi gyűlésekben¹⁰¹ az iskolák, taneszközök és a tanítói fizetés jelenlegi mi-
benlétét meghányván, a javítandók javításáról, a kellékek előállításáról, a szükséges költségek beszerzésének módjáról megfontolva értekezzenek, s a talált állapotról, és történt megállapodás és intézkedésről szóló kimerítő értesítőket a püspöki hivatalnak megerősítés, vagy további utasítás kinyerése végett fölterjesszék”. Mivel több helyen kényelmesebbnek látták a községi iskolává való alakítást, Fogarasy igyekszik megakadályozni a szekularizációnak ezt a formáját, ahogyan a vallásveszélyt is azok esetében, akik gyerekeiket protestáns felekezetű iskolába járatják. A papi gyűlés jegyzőkönyve rögzíti, hogy ahol „hason iskoláink vannak, miután itt kényszerhelyzetekről, vagy a kormányközegek támogatásáról szó sem lehet, a gyűlés szükségesnek látná: a) hogy az illető lelkipásztor hol közvetlenül, hol közvetve a katolikus egyházi és iskolai tanácsok által ügyeljenek a szülőkre akként hatni, hogy azok, a veszélyt, melyben gyermekeik vallásos nevelése és hitélete a más felekezetű iskolák gyakorlása miatt forog, belátván, azokat a saját iskoláikba visszahozzák; – b) saját hason iskoláink tanárai – a méltányosság viszonyait is tekintetbe véve – maguk részéről mindent elkövessenek, hogy a más felekezetű iskolákba járókat saját tanodáikba visszaedessék; – c) különösen az illető vallásoktatók kettőzött szorgalommal ügyeljenek ama veszélyes befolyást a hittan előadása és az isteni tisztelt gyakorlása alkalmával ellensúlyozni.”¹⁰² Ahol nincs alternatíva,¹⁰³ ott legalább a katolikus hitoktatás iskolai megszervezését kéri, odafigyelve arra is, hogy a tanítók fizetését is szükséges kiegészíteni. Arra is kitér a jegyzőkönyv, hogy a katolikus tanítóképzés ügyét is szükséges reformálni. A csíksomlyói katolikus tanítóképzőt csak a székelység veszi igénybe, a nagyszebeni pedig nem a megfelelő hatást éri el. Ezért javasolják, hogy a kettő egybevonásával, a püspöki központba kerüljön felállításra az egyházmegyei tanítóképző. A kolozsvári egyetem ügye ekkor is aktuális még, a katolikus líceum épületét készül az állam lefoglalni erre a célra. Fogarasytól ezért kéri papjai a gyűlésen, hogy a tulajdonjogot őrizze meg az egyház számára.¹⁰⁴

¹⁰¹ 2150/1869. számú körlevelében Fogarasy Mihály püspök elrendelte a plébániai tanácsok megszervezését, akiknek a hatáskörébe 1877-ben fogja majd átutalni az iskolaszékek felügyeletét 50/1877. számú rendeletével. *Marton J.*: Fogarasy Mihály i. m. 21.

¹⁰² A tanügyi törvény kimondta, hogy a felekezeti iskolák felügyelési joga a püspököké, a hittant csak egyházmegyei felhatalmazással rendelkezők taníthatják, a katolikus iskolákba a tanárok lehetőleg katolikusok legyenek, a püspökök határozzák meg az ezekben használható tankönyveket. *Balogh M.* – *Gergely J.*: Állam, egyház, vallásgyakorlás i. m. 206–207.

¹⁰³ Sepsiszentgyörgy, Nagyenyed, Medgyes, Szászváros esetében katekétikai állást is kér szervezni.

¹⁰⁴ GyÉFKL GyPI-Pk 3300/1870.

Az iskolakérdés kapcsán a tanítói fizetésekre is javaslatok fogalmazódnak meg a papi gyűlésen. Tudatában vannak annak, hogy a tanulmányi alap mértéke nem elegendő a méltányos fizetéselemeléshez. Ezért igyekeztek más forrásokat is mozgósítani. Ezek közt konkrétan nevesítik a kolozs-monostori alapítványi uradalmat, amelyet a kormány az általa állított gazdasági intézet részére harminc évre vett bérbe. Ezt a bérbevételt nehezményezik, hiszen a megyéspüspök jogait megsértve őt csak értesítették erről. Mivel ez az alapítványi uradalmi jövedelem kérdéses, másik javaslatukban arra térnek ki a gyűlés résztvevői, hogy a tanulmányi alap tehermentesíthető, ha az iskolaszolgák bérét, a fűtést, takarítást és kisebb javításokat a gimnáziumi diákok tandíjából fedeznék. Óvatos megfogalmazással még azt is jelzi a gyűlés, hogy a Haynald Lajos volt megyéspüspök által alapított, s a káptalan kezelésében levő tanítói nyugdíjalapot is felhasználhatnák erre a célra.¹⁰⁵

Az anyagi ügyek tárgyalásánál az iskolák és templomok pénzei, valamint a különböző alapítványok tőkéje kapcsán előírták az egyházközségi tanácsülésen történő kötelező számadásokat, ezek esperesi vizsgálatát, s végül a püspöki központhoz történő felterjesztését is. „Hogy a számadások tisztán és egyforma alakban vezetessenek, jónak látja a gyűlés, hogy a számadásra kötelezetteknek bizonyos árban nyomtatott számadási ívek adassanak, s csak a szabályszerű rovatokkal ellátott ívekre írt számadások fogadtassanak el.”¹⁰⁶ Ugyanakkor arra is kitértek, hogy a katolikus alapokból engedélyezett egyházi és iskolai építkezéseknél előfordulható felületességek kiküszöbölése miatt indokolt lenne egy egyházmegyei mérnököt alkalmazni; illetve amíg ez kivitelezhetővé válik, addig is minden építkezés „a lelkes és egyházi gondnok felügyelet és ellenőrzése mellett hajtassék végre”.

Az iskolakérdés mellett kiemelten megfigyelhető Fogarasy Mihály megyéspüspök elkötelezettsége a sajtóapostolkodás terén. Az 1848-ban a nemzeti zsinatra szorgalmazott témák között ezt a kérdéskört már ott találjuk. Feltételezhetően ebben szerepe volt annak is, hogy Fogarasy Mihály 1848-ban a magyar püspöki kar tervének kidolgozásakor kezdeményező volt ebben a kérdésben. Erdélyi püspökként a gyakorlatba léptetést szorgalmazva 1869-ben előírta, hogy az *Egyházi és Iskolai Hetilapra*, mint az egyházmegye hivatalos közlönyére,¹⁰⁷ minden egyházmegyes pap fizessen elő. Ha valamelyik szegényebb papnak erre nem lenne lehetősége, akkor az előfizetést az egyházi pénztár terhére kérje.¹⁰⁸ Az utasítás előzménye, hogy

¹⁰⁵ Ezzel kapcsolatosan viszont végül azt rögzíti, hogy ez a nyugdíjalap maradjon eredeti rendeltetése szerinti használatban, viszont az alaphoz járuljanak hozzá az újonnan kinevezett tanítók is.

¹⁰⁶ A gyűlés jegyzőkönyve meg is jelöli az alkalmazható mintát: „Lásd a Decem[ber] 29-iki 2284/1870 számú körözünynt”.

¹⁰⁷ Párhuzamosan megfogalmazódik a papi gyűlésen, hogy a „papság ne vesztegesse pénzét hit- és erkölcspusztító lapokra”.

¹⁰⁸ Ebben az esetben az előfizetés ne a pap, hanem az iskolatanító és az egyházközség nevére történjen. GyÉFKL GyPI-Pk 3300/1870.

hasonló javaslat már 1848-ban, az egyházmegyei zsinaton is elhangzott. Akkor az egyházi lap kiadása mellett javasolták, hogy megrendelése a helyi egyházak pénztári költségére történjen, s kölcsönözhető legyen a hívek számára is.

A kölcsönzéshez kapcsolódik a *kerületi könyvtárak* létesítésének¹⁰⁹ óhaja is. 1848-ban a pécsi püspöknek küldött egyházmegyei zsinati kivonatban olvasható a javaslat, hogy a végrendelet nélkül meghalt papok könyveit egy *felállítandó* kerületi könyvtárnak kell átadni.¹¹⁰ Ebből kiderül, hogy ilyen kerületi könyvtárak még nem voltak, de a létrehozás igénye már jelentkezett, amikor a *papok körében előmozdítandó tudományosság* kérdése kapcsán kérték ezt. A kivitelezés akadozása miatt kellett 1869-ben a papi gyűlés külön rendelkezzen ezek felállításáról. A részletekbe menő rendelkezés pontosította 1869-ben, hogy a kerületi könyvtár az esperesi központban kerüljön felállításra; a könyvtárosi teendőket pedig maga az esperes vagy megbízott káplánja lássa el; a kerületi papságon kívül a könyvtár tagjai legyenek a tanítók is; ők a könyvtár fenntartásához anyagilag is hozzájárulnak; kerületi gyűléseken döntenek a beszerzendő könyvekről; a könyvek 15, legfeljebb 30 napra kölcsönözhetőek ki.

Hasonló a helyzet a *kegyes társulatokkal* is, amelyek elvi pártolása mellett 1848-ban inkább a fenntartások¹¹¹ fogalmazódtak meg. 1869-ben egyértelműen ezek támogatása mellett foglaltak állást,¹¹² külön kiemelve „a Sz[ent] István és Sz[ent] László királyokról nevezett hazai kegyes társulatokat,¹¹³ a különféle missio-egyleteket, az imaapostolság társulatát, az iparos városokban a legényegyleteket, s a nagyon elterjedt káromkodási szenvedély és iszákosság meggátlására a káromkodás elleni és józansági egyesületeket”.

Az 1869-es papi gyűlés jegyzőkönyvében elég gyakran találkozunk azzal a megfogalmazással, hogy a jelenlevők határozatokat fogalmaztak meg. Ez félreérthető, hiszen Fogarasy Mihály megyéspüspök a gyűlésen elhangzottakat kizárólag csak

¹⁰⁹ 1822-ben a Statuta ugyanis csak a plébániai levéltárakról szólt. Statuta 155. Pars II. Sectio X. § 5.

¹¹⁰ GyÉFKL EZs 1848. d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Választmányi munkálat azon zsinati tárgyról, melyekről készítendő megyezsinati munkálat a pécsi nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő.

¹¹¹ Az 1848-as zsinati jegyzőkönyv kiemelte, hogy elsősorban hasznos – ma úgy fogalmaznánk: szociális – célt is szolgáljanak ezek. A már meglévő társulatok kapcsán többen is kifogásokat tettek. Az ellenzés elméleti megalapozását a torda-aranyosi kerület papsága tette meg jegyzőkönyvében: „netalán úgy járunk, mint aki kedvre fogadott böjtjét szorosan megtartja, de az anyaszentegyház által parancsoltakat lelkeésmeret furdalása nélkül megszeghetőnek véli”. GyÉFKL PI 1010/1848 Torda–Aranyos kerület beadványa. Felvinc, 1848. júl. 31.

¹¹² GyÉFKL GyPI-Pk 3300/1870.

¹¹³ Mindkét magyar királyról elnevezett társulatot Bécsben a liberális körök gyanakodva figyelték. Fogarasy Mihálynak főleg a Szent László társulat volt fontos: a keleti (román, pontosabban a moldvai és havasalföldi) tartományokba áttelepült magyar, székely katolikusok egyházi és iskolai szükségének fedezését biztosította ez a társulat. Külön körlevélben (430/1869, kelt 1869. febr. 5-én) hangsúlyozta annak fontosságát, hogy körükben is vállalnia kell az erdélyi magyar papságnak a lelkipásztorokodást. Marton J.: Fogarasy Mihály i. m. 28.; Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1917-ig. München 1973. 441.

információként és javaslatként kezelte, személyesen döntve el, hogy milyen rendelkezéseket foganatosít az erdélyi egyházmegyében. Olyan mértékben élt püspöki egyedi törvénykezési joghatóságával, hogy nem is a teljes jegyzőkönyvet, hanem annak csak egy tartalmi kivonatát küldte meg körlevélben az egyházmegye papságának tájékoztatásul – több mint egy év késéssel. A körlevélben utalt arra is, hogy bizonyos kérdésekben mérvadónak a már kiadott, vagy kiadandó körlevelei tekinthetők.¹¹⁴

Az 1869-es papi gyűlés egy sajátos színfoltja az erdélyi római katolikus egyházmegye belső törvénykezési folyamatának a 19. században. Az 1822-es és 1848-as egyházmegyei zsinatok hatáskör-átlépéseikkel, a tervezett nemzeti zsinatra történő készülés helyett az önálló törvénykezés lehetőségeit próbálták megteremteni. 1822-ben a megyéspüspök, Szepesy Ignác volt az, aki nem vette figyelembe, hogy nem önállóan értelmezhető, hanem előkészületi jellegű kellett volna legyen egyházmegyei zsinata; 1848-ban az egyházmegye papság az, amely a forradalmi hangulatban nagyobb döntési szabadságot igyekezett saját magának tulajdonítani. A széles körű bekapcsolódás lehetőségeivel élve egy olyan törvénykezési folyamatot igyekeztek 1848-ban biztosítani, ami egyházjogilag több kérdőjelt is felvetett. Az erdélyi vegyes Státus, történelmi múltja és szerepe jogán ugyancsak ezt a nagyfokú belső önállóságot erősítette. Fogarasy Mihály, erdélyi megyéspüspök, annak ellenére, hogy a kiegyezéssel járó változások nagyon is indokoltá tették egy új egyházmegyei Statuta kidolgozását, egy egyházmegyei zsinat megtartását, jó érzékkel igyekezett elejét venni mindenféle radikalizálódásnak. A megtartott 1869-es papi gyűlés a püspök által kiadott körlevelekkel együtt így áthidaló törvénykezési megoldást jelentett egészen a végül 1913-ban sorra kerülő egyházmegyei zsinatig.

THE ASSEMBLY OF THE ROMAN CATHOLIC CLERGY OF TRANSYLVANIA IN 1869

by Zsolt Tamási

SUMMARY

The clerical assembly of 1869 played a bridging role in the history of the diocese of Transylvania in the nineteenth and twentieth centuries. Between the diocesan synods of 1822 and 1848 – the latter, held in preparation for the national synod, was disputed – and that of 1913, the place of the synod planned by the diocesan bishop was eventually taken by the clerical assembly of 1869. The present paper explores the themes discussed at the assembly, and the intentions of the diocesan bishop, Mihály Fogarasy. A comparison of the decrees accepted at the two diocesan synods of the nineteenth century, and those enacted at the clerical assembly of 1869, is also undertaken.

¹¹⁴ GyÉFKL GyPI-Pk 3300/1870.